

I. VE II. DÖNEM TBMM'DE NİĞDE MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ*

*Mücahit ÖZÇELİK***

ÖZET

Milli Mücadeleyi başarıyla gerçekleştirerek yeni Türk Devleti'ni kuran I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmış ve 1920-1923 yılları arasında çalışmalarını yürütmüştür. Nüfus oranlarının dikkate alınmayarak her sancaktan 5 milletvekilinin seçilmesi esasına göre belirlenen I. TBMM'de Niğde'yi İtilaf Devletlerince kapatılan Meclisi-i Mebusan'dan gelen bir üyenin de katılımıyla 6 milletvekili temsil etmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında yaşanan işgallere tepki göstermekte gecikmeyen Niğde halkı, Pozantı bölgesinde Fransızlara karşı yapılan mücadelelerde önemli görevler üstlenmiştir. Sivas Kongresi'ne delege göndererek ülkenin geleceği adına atılacak adımlara destek vereceğini de gösteren Niğde halkı, işgallere sessiz kalan İstanbul hükümetine cephe almaktan çekinmemiştir. I. Dönem Niğde milletvekillerinin tamamı Mustafa Kemal'i destekleyerek Birinci Grup içerisinde yer almışlardır. 1923-1927 yılları arasında faaliyet gösteren ve yeni Türk Devleti'nin şekillenmesi yolunda önemli inkılaplara imza atan II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi için ise Niğde'den 4 milletvekili seçilmiştir.

Niğde milletvekilleri her iki dönemde de ülke genelini ilgilendiren meselelerin yanında Niğde halkının sorunlarını da meclise taşımışlardır. Birinci dönemde Ata Bey, ikinci dönemde ise Hazım Bey çalışmalarıyla Niğde milletvekilleri içerisinde en dikkat çekici isimler olmuştur. O dönemde Niğde'ye bağlı olan Aksaray ve Nevşehir kökenli milletvekilleri ise kendi bölgeleriyle ilgili sorunları gündeme getirmişlerdir. Niğde milletvekillerinin komisyonlarda aldıkları görevler, verdikleri kanun teklifleri ve yaptıkları konuşmalar dikkate alındığında TBMM'de önemli görevler ifa ettikleri söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Niğde, Niğde Milletvekilleri, TBMM, Milli Mücadele

DEPUTIES OF NİĞDE IN THE FIRST AND SECOND PERIOD IN GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY AND THEIR ACTIVITIES

ABSTRACT

Grand National Assembly of Turkey, which established the new Turkish state by performing the "National Struggle" successfully, was opened on the 23rd of April in 1920 in Ankara and maintained its

* Bu makale 3-5 Mayıs 2012 tarihlerinde düzenlenmiş olan 1. Uluslararası Niğde Dil, Kültür ve Tarih Sempozyumunda sunulmuş olan bildirinin düzenlenmiş ve genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, El-mek: mucahitozcelik@hotmail.com

activities between the years of 1920 and 1923. 1st period of Grand National Assembly of Turkey was determined according to the rule of “five deputies from a district”. Niğde was a district and represented by five deputies and one member from Meclis-i Mebusan (Assembly of Ottoman Empire) which was closed down by Allied Powers. 2nd period of Grand National Assembly of Turkey maintained its activities between the years of 1923 and 1927 and brought in important revolutions. For the 2nd period of Grand National Assembly of Turkey, four deputies were selected from Niğde. Just after the Mondros Ceasefire, Niğde started to react against the French invasion and undertook an important role during the struggle against the French in Pozantı. Besides sending delegates to Sivas Congress to show its support for the plans made for the country’s future, Niğde did not hesitate to oppose the Istanbul Government which was silent against the invasion. The first term deputies were all the members of the first group by supporting Mustafa Kemal.

In both terms, the deputies of Niğde raised not only the questions related with the whole country but also the questions of people who live in Niğde in the National Assembly. Mr. Ata in the first period and Mr. Hazım in the second period were the two names that attracted attention most. Aksaray and Nevşehir were in the borders of Niğde at that time and the deputies who were originally from those districts raised questions of their own. Niğde deputies took charge in the commissions, offered bills and addressed speeches. In consideration of these, it can be said that Niğde deputies fulfilled important duties.

Key Words: Turkish education, listening skills, curriculum.

Giriş

Osmanlı Devleti’nde Avrupa’nın etkisiyle fakat Avrupa’ya göre oldukça geç bir dönem olan 1876’da Meşrutiyet rejimi ile Kanun-i Esasi kabul edilmiş ve anayasal düzene geçilmiştir.¹ Halkın yönetime katılmasını amaçlayan meşrutiyetin ilanından sonra yapılan Meclis-i Mebusan seçimleri ile halk ilk kez yönetime ortak olmuş ve böylelikle parlamenter sisteme geçilmiştir.

II. Abdülhamit Dönemi’nde (1878-1908) kesintiye uğrayan parlamenter sistem 1908’de II. Meşrutiyetin ilanı ile tekrar yürürlüğe girmiş, fakat Meclis-i Mebusan Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletlerinin baskısı ile faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştır.

Kongreler sürecinde oluşturulan baskı neticesinde Damat Ferit Paşa hükümeti istifa etmek zorunda kalmış ve yerine Milli Mücadeleye daha ılımlı yaklaşan Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur. Ali Rıza Paşa Hükümeti ise Amasya Görüşmeleri neticesinde² Mustafa Kemal’in genelgeler ve kongrelerde ısrarla dile getirdiği “Milli İrade” düşüncesini kısmen hayata geçirerek Temsil Heyeti’nin etkisini kırmak amacıyla Meclis-i Mebusan’ın yeniden açılmasını kabul etmiştir.³ 7 Ekim 1919 tarihli seçim kararnamesine göre yapılan Meclis-i Mebusan seçimlerinde her 50.000 erkek nüfusa 1 mebus düşecek şekilde hesaplanmış ve Mondros Ateşkese sonrasında işgal edilmemiş yerlerden 164 mebus seçilmiştir.⁴

¹ Ayşe Pınar Satılmış, **Birinci ve İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kayseri Milletvekilleri** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, 2002, s.8

² Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, C.1, İstanbul, 2010, s.325-327

³ Ahmet Demirel, **İlk Meclisin Vekilleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.35-37

⁴ Ahmet Demirel, **age.**, s.39-44

Yapılan seçimlerden sonra Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920'de İstanbul'da çalışmalarına başlamıştır. Temelleri ve içeriği kongreler sürecinde hazırlanan Misak-ı Milli, Meclis-i Mebusan'ın 22 Ocak 1920 tarihli oturumunda görüşülüp tartışıldıktan sonra 28 Ocak'ta kabul edilmiştir. Misak-ı Milli metni "Ahd-i Milli Esasları" başlığıyla Meclis matbaasında tek sayfa çoğaltılarak dağıtılmış ve gazetelerde yayımlanarak kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Ayrıca, metin Fransızcaya tercüme edilerek 24 Şubat'ta da Avrupa parlamentolarına iletilmiştir.⁵

Meclis-i Mebusan'da ilan edilen Misak-ı Milli kararları sonrasında ise Meclis'in kendinden istenileni değil istediği bir kararı kabul etmesi üzerine 10 Şubat'ta Londra'da toplanan İtilaf Devletleri temsilcileri uzun tartışmalardan sonra İstanbul'un resmen işgaline karar vermişlerdir.⁶ İstanbul'un işgali ile Anadolu'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından sonra işgallere karşı organize olmaya başlayan Türk milletine bir gözdağı verilmesi düşünülüyordu.⁷ İstanbul'da azınlıkların güvenliğinin sağlanması bahanesiyle işgal kararını uygulama safhasına geçiren İtilaf Devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal ederek⁸ bazı milletvekillerini tutuklamışlardır. Sonrasında ise, Meclis 18 Mart 1920'de güvenli bir çalışma ortamı sağlanıncaya kadar çalışmalarına ara verme kararı almıştır. Bu kararı padişahın 11 Nisan 1920 tarihli Meclis-i Mebusan'ın kapatıldığını belirten iradesi izlemiştir.⁹ Böylece İstanbul'un işgaliyle son Osmanlı meclisinin çalışmaları sona ermiş ve millet iradesi yok sayılmıştı. Fakat bu gelişme İstanbul hükümetinin meşruiyetini yitirmesi anlamına da gelmekteydi.

İstanbul'un işgaliyle Türk milletinin yok sayılmak istendiğini gören Mustafa Kemal 17 Mart 1920'de Temsil Heyeti başkanı olarak ordu komutanlarına gönderdiği bir genelge ile Ankara'da yeni bir meclisin açılacağını duyurmuştur. Kazım Karabekir Paşa gibi komutanların da görüşleri dikkate alınarak 19 Mart'ta yayımlanan ikinci bir genelge ile de seçimin hangi şartlarda yapılacağı açıklanarak seçim süreci başlatılmış ve meclisin açılması çalışmalarına başlanmıştır.¹⁰ Nüfus oranlarının dikkate alınmaksızın her sancaktan 5 milletvekilinin seçilmesi esasına üzerine I. TBMM için 66 seçim bölgesinden 349 milletvekili seçilmiştir.¹¹ Niğde'de 6 Nisan 1920'de yapılan seçimler neticesinde 5 milletvekili seçilmiştir. Bunlar; Abidin Bey (Zeynel Abidin Bayhan), Ahmet Hakkı Sütekin, Mustafa Bey (Mustafa Soylu), Mustafa Hilmi Efendi (Mustafa Hilmi Soydan), Mustafa Vehbi Bey'dir (Mustafa Vehbi Çorakçı). Ata Bey (Ata Atay) ise Osmanlı Meclis-i Mebusan üyesi olarak I. TBMM'ye katılmış¹² ve böylece I.TBMM'de Niğde'yi 6 milletvekili temsil etmiştir.

23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM'nin çalışmalarına İstanbul'dan gelen ve diğer illerden yeni seçilen 115 milletvekili katılmıştır. Meclis-i Mebusan milletvekillerinin kademeli olarak TBMM'ye katılmasından ve değişik sebeplerden dolayı birinci meclisin mebus sayısının, sürekli değişmekle birlikte, 360 civarında olduğu söylenebilir.¹³

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk milletini temsilen Millî Mücadele'yigeçerkeştirmek üzere kurulmuştur. Bu meclis, yeni Türkiye'nin ilk Millî Meclisi olması itibariyle "Birinci Meclis"; Türk İstiklâl Harbi'ni zaferle neticelendirerek yeni Türk devletinin temelini attığı için "Kurucu Meclis"; Türk milletinin millî ruhunu temsil ettiği için

⁵ Mesut Aydın, "Yeni Türk Devleti ve Misak-ı Milli", *Türkler*, Cilt 16, s.96-97

⁶ Serdar Sakin, *Uluslararası Bağımsızlık Projesi Misak-ı Milli ya da Büyük Güçlere Meydan Okuma*, Kayseri,2010, s.135-142

⁷ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C.II, Ankara, 1998, s.384

⁸ Mustafa Selçuk, *Hedef Şehir İstanbul*, İstanbul, 2005, s.189

⁹ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul,2009, s.53

¹⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012, s. 287-289

¹¹ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, Ankara, 1994, s.38-39

¹² Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İstanbul, 2009, s.99-108

¹³ İhsan Güneş, *age.*, s.71-77

“Kuvâ-yı Milliye Meclisi” şeklinde tarif ve tavsif edile gelmiştir.¹⁴ Açılışından itibaren farklı isimlerle telaffuz edilen meclisin ismi Hamdullah Suphi Bey’in bildirisi ve Mehmet Şükrü’nün Hıyanet-i Vataniye Kanunu önerisinde ilk kez “Büyük Millet Meclisi” ismiyle anılmıştır. Kasım 1920’den itibaren ise Mustafa Kemal ve bazı bakanlıkların yazışmalarında “Türkiye Büyük Millet Meclisi” tabirinin kullanılmaya başlandığını görmekteyiz.¹⁵

Milli Mücadeleyi başarıyla gerçekleştirerek yeni Türk Devleti’ni kuran I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi 1920–1923 yılları arasında çalışmalarını yürütmüştür.

I- Birinci Dönem TBMM’de Niğde Milletvekilleri ve Faaliyetleri

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında yaşanan işgallere tepki göstermekte gecikmeyen Niğde halkı, Pozantı bölgesinde Fransızlara karşı yapılan mücadelelerde önemli görevler üstlenmiştir. Sivas Kongresi’ne delege göndererek ülkenin geleceği adına atılacak adımlara destek vereceğini de gösteren Niğde halkı, işgallere sessiz kalan İstanbul hükümetine cephe almaktan çekinmemiştir. İstanbul’un işgalinden sonra ise Ankara’da açılacak TBMM’ye mebus seçerek Mustafa Kemal’in yanında olduklarını göstermişlerdir.¹⁶ Niğde milletvekillerinin tamamı Mustafa Kemali destekleyerek Birinci Grup içerisinde yer almışlardır.¹⁷

1.1. Abidin Bey (Zeynel Abidin Bayhan)

1869 yılında Niğde’de dünyaya gelen Zeynel Abidin Bey’in babasının adı Battal, annesinin adı Hatice’dir. Rüştüye’yi bitirdikten sonra 1890’da adliyede çalışmaya başlayan Abidin Bey bir süre sonra ise avukatlık yapmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Kuvâ-yı Milliye bünyesinde aktif görevler almıştır. İl Eğitim Müdür Vekilliği yapan Abidin Bey İl Genel Meclisi ve daimi encümen üyeliklerinde de bulunmuştur. Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası kurucusudur. 6 Nisan 1920 tarihinde milletvekilleri arasında en fazla oyu alarak mebus seçilmiştir. Milletvekilliği ve memurluk görevlerinin aynı anda yapılamayacağına dair kanunun TBMM’de kabul edilmesinden sonra Abidin Bey, Liva Meclisi Umumi azalığını tercih ettiği için 11 Ekim 1920 tarihinde milletvekilliğinden istifa etmiştir. Evli ve 4 çocuğu olan Abidin Bey 6 Şubat 1944 tarihinde vefat etmiştir.¹⁸

1.1.1. Abidin Bey’in Meclisteki Faaliyetleri

Zeynel Abidin Bey’in Hıyanet-i Vataniye Kanununun 4. maddesinin değiştirilmesine dair bir teklifi ile Seyyar Jandarma Müfrezesi hakkında kanun lahiyası üzerinde konuşmaları bulunmaktadır. Mecliste 6 değişik konuda konuşma ve önerileri de bulunmaktadır.

Niğde mebusları Mustafa, Vehbi ve Abidin Beyler 15 Mayıs 1920 tarihinde verdikleri önerge ile meclisteki milletvekillerinin çoğunun devlet kademelerinde önemli görevlerinin olması ve şuan yerlerine vekil bırakmaları ve bu durumun Meclis-i Mebusan Kanunu’na aykırı olmasından dolayı mebusların devlet memurluğundan ayrılmalarını teklif etmişlerdir.¹⁹ Abidin Bey de iki vazifenin bir arada yapılamayacağını düşünmekte ve meclisin sadece vali ve üst düzey komutanlar için verdiği memurluk görevi izninin genelleştirilmesinden rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir.²⁰ Kendisi de 5 Eylül 1920’de Nisab-ı Müzakere Kanunu’nun kabul edilmesinden sonra

¹⁴ Mustafa Küçük, “Birinci TBMM’nin Açılışı ve Anlamı”, *Türkler*, Cilt 16, s.9

¹⁵ İhsan Güneş, *age.*, s.71-73

¹⁶ Selma Çamur, *Birinci Dönem Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi, 2009, s.5-12

¹⁷ Ahmet Demirel, *age.*, s.124

¹⁸ *TBMM Arşivi*, Sicil Dosyası No:358

¹⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi* 1. Dönem, 1.Cilt, 16. Birleşim, s.317

²⁰ *TBMM Z.C.* 1. Dönem, 2.Cilt, 24. Birleşim, s.80

milletvekilliğinden istifa etmiş ve istifası Meclis Genel Kurulunca 11 Ekim 1920 tarihinde onaylanmıştır.²¹

1.2. Ata Bey (Mehmet Ata Atay)

1882 yılında Nevşehir'de doğan Mehmet Ata Bey'in Babası Mehmet Hilmi Efendi, annesi Şerife Hanım'dır. Mekteb-i Rüştîye ve Mekteb-i Mülkiyeyi bitiren Ata Bey ilk görev yeri olarak 13 Ağustos 1905 tarihinde Konya Vilayeti Maiyyet Memurluğuna atanmıştır. Daha sonra Konya Vilayeti Mülkiye Müfettişliği ve Müdde-i Umumiliği, Ceza Kanunu Muallimliği, Ürgüp, Şarkıkaraağaç, Aziziye ve Karaman Kaymakamlıkları görevlerinde bulunmuştur. Sivas Mektupçuluğu görevinden sonra ise Yozgat ve Maraş Mutasarrıflığı yapmıştır.²²

Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına Niğde milletvekili olarak katılan Ata Bey İstanbul'un işgalinden sonra Temsil Heyeti'nin çağrısı ile Ankara'ya gelerek 3 Temmuz 1920'de TBMM'de Niğde milletvekili olarak takdim edilmiştir.²³ İçişleri, Bütçe, Malî Kanunlar komisyonlarında ve Memurîn Muhakematı Tetkik Kurulu'nda görev almıştır. TBMM'nin ikinci toplantı yılında İçişleri Komisyonu Başkanlığı yapmıştır.

Cephede görev alan Refet Paşa'nın Dahiliye Vekilliğinden istifası üzerine 21 Nisan 1921'de Dahiliye Vekilliğine getirildi. Ata Bey 19 Mayıs'ta kurulan yeni hükümette de Dâhiliye Vekâleti görevini korudu. Fethi Bey'in izne ayrıldığı 10 Temmuz 1922'den 18 Eylül 1922'ye kadar geçici vekil olarak Dâhiliye Vekâleti işlerini yürüttü. II. ve III. dönemde tekrar Niğde'den milletvekili seçildi. Evli ve dört çocuk babası olan Ata Bey 1 Ocak 1931'de Ankara'da öldü. Ailesi soyadı kanunundan sonra "Atay" soyadını almıştır.²⁴

1.2.2. Ata Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

İki defa Dâhiliye Vekilliğine seçilen Ata Bey I.TBMM'de etkinliği en çok hissedilen Niğde milletvekili olmuştur. TBMM'de bir kanun teklifi olan Ata Bey Dâhiliye Vekili sıfatıyla görüşmeler sırasında sık sık söz alarak konuşma yapmıştır.

Ata Bey'in Niğde Mebusu Hakkı Bey'le beraber Nevşehir'de bir liva mahkemesi kurulmasına dair kanun teklifi gerekli görülürse de ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartların yeni teşkilatlar yapılmasına uygun olmamasından dolayı reddedilmiştir.²⁵ Ata Bey Dâhiliye Vekili olması nedeniyle ülkedeki iç meselelerle ilgili görüşmelerde sıkça söz almıştır. Milletvekillerinin mektuplarına sansür uygulanmaması,²⁶ hayvanı telef olan süvari zabitan ve jandarmalara 100 lira bedel ödenmesi,²⁷ jandarma sayısının artırılması²⁸ gibi konularda Dâhiliye Vekâleti adına açıklamalarda bulunmuştur.

Ata Bey meclisteki gizli celse görüşmelerinde de söz almıştır. Ata Bey Dâhiliye Vekili sıfatıyla yaptığı konuşmalarda Amasya bölgesinde Pontuscular ve eşkıya ile mücadeleyi kolaylaştırmak için yeni bir İstiklal Mahkemesi kurulması²⁹ ve bölgedeki jandarma sayısının ve maaşlarının artırılması gerekliliğinden bahsetmiştir.³⁰

²¹ Selma Çamur, *age.*, s.103

²² TBMM Arşivi, Sicil Dosyası No:359

²³ Selma Çamur, *age.*, s.54

²⁴ Milli Mücadele'de Niğde, Editör: Mehmet Öncel Koç, Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Niğde, 2009, s.48

²⁵ TBMM Z.C. 1. Dönem, 7.Cilt, 121. Birleşim, s.23

²⁶ TBMM Z.C. 1. Dönem, 10.Cilt, 26. Birleşim, s.132-134

²⁷ TBMM Z.C. 1. Dönem, 10.Cilt, 26. Birleşim, s.135-136

²⁸ TBMM Z.C. 1. Dönem, 10.Cilt, 39. Birleşim, s.395-399

²⁹ TBMM Z.C. 1. Dönem, 3.Cilt, 80. Birleşim, s.621 (Gizli Celse)

³⁰ TBMM Z.C. 1. Dönem, 3.Cilt, 87. Birleşim, s.653-660 (Gizli Celse)

1.3. Ahmet Hakkı Paşa (Sütekin)

1883 yılında Nevşehir'de dünyaya gelmiştir. Babası Abidin Bey, annesi Hatice Hanım'dır. Askeri İdadi ve Harp Akademisini bitiren Hakkı Paşa 1890 yılında Erzincan'da bulunan 4. Ordu Kurmay Başkanı iken Dersim isyanının bastırılması için düzenlenen tedip harekâtına katılmış ve Dersim'in ayrıntılı haritasını çıkararak Genelkurmay'a vermiştir. Kurmay subay olarak ordunun değişik kademelerinde görev yapan Hakkı Paşa Balkan Savaşlarında Edirne'nin Türk ordusu tarafından geri alındığı harekâta görev almıştır. Elazığ 11. Kolordu Komutan Vekili iken 18 Mayıs 1915'te emekliye ayrıldı. Niğde Liva Genel Meclisi üyesi iken TBMM seçimlerine katılarak milletvekili olmuştur.³¹ TBMM tarafından milli mücadele sırasında cephe gerisinde değişik görevlere atanmıştır. Milletvekilliğinden sonra Nevşehir'de Türk Ocağı, Kızılay ve Türk Hava Kurumu Başkanlıklarında bulunan Hakkı Paşa, CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı iken 1935 yılında Nevşehir Halkevi'ni açmıştır. Evli ve 8 çocuk sahibi olan Hakkı Paşa 1 Temmuz 1942'de ölmüştür.³²

1.3.2. Ahmet Hakkı Paşa'nın Meclisteki Faaliyetleri

Hakkı Bey 25 Aralık 1929 tarihinde Nevşehir'de bir liva mahkemesi kurulması için kanun teklifinde bulunmuş fakat bu teklif Meclis tarafından kabul edilmemiştir.³³ Hakkı Paşa Milli Mücadele sırasında TBMM tarafından Amasya ve Cizre İstiklal Mahkemesi üyeliği ve cephe gerisi görevlere atandığı için meclis çalışmalarında aktif olarak yer alamamıştır.³⁴

1.4. Mustafa Bey (Soylu)

1883'te Niğde'de dünyaya gelmiştir. Babası Ratıp Efendi, annesi Zarife Hanım'dır. Babasının ölümü üzerine Konya İdadisinin birinci sınıfından 1318 yılında ayrılmış ve ailesini geçindirmek için Bayındırlık Kaleminde çalışmaya başlamıştır. Niğde Maliye Muhasebe Başkâtipliği, Maarif Dairesi Muhasebe ve Tahrirat Başkâtipliği ve son olarak tarih ve coğrafya öğretmenliği yapmıştır. Sivas Kongresi'ne delege olarak katılmış ve Temsil Heyeti üyesi olmuştur. 2 evli ve 5 çocuk sahibi olan Mustafa Bey 27 Aralık 1920'de Niğde'de vefat etmiştir.³⁵

1.4.1. Mustafa Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

Meclis'in 23 Ağustos 1920 tarihli oturumunda rahatsızlığından dolayı izin talebinde bulunan Mustafa Bey 27 Aralık 1920'de Niğde'de vefat ettiğinden meclis çalışmalarına katılamamıştır.³⁶

1.5. Mustafa Hilmi Efendi (Mustafa Hilmi Soydan)

1881 yılında Niğde'nin Ahipaşa Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Ahmet Hilmi Bey, annesi Mevhibe Hanım'dır. Rüştüye ve medrese mezunudur. Adliyede başkâtiplik ve hâkimlik yaptıktan sonra avukatlık mesleğini yürütmüştür. Sivas Kongresi Niğde azalarını seçip sevk etmiştir. Arapça bilen ve Niğde Müftülüğü de yapan Mustafa Hilmi Efendi, Pozantı'da Fransızlara karşı Kuvâ-yi Milliye'yi organize etmiştir.³⁷ TBMM'nin I. dönemine Niğde'den milletvekili seçilerek 26 Nisan 1920'de Meclise katılmıştır. Mecliste Şer'iyeye ve Evkaf, Tasarı, Dilekçe

³¹TBMM Arşivi, Sicil Dosyası No:360

³²Selma Çamur, *age.*, s.60-61

³³TBMM Z.C. 1. Dönem, 7.Cilt, 121. Birleşim, s.18-23

³⁴Selma Çamur, *age.*, s.130

³⁵TBMM Arşivi, Sicil Dosyası No:361

³⁶Selma Çamur, *age.*, s.126

³⁷TBMM Arşivi, Sicil Dosyası No:362

komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulu'nda görev almıştır. Evli ve altı çocuk babası olan Hilmi Soydan 10 Ekim 1958'de vefat etmiştir.³⁸

1.5.1. Mustafa Hilmi Efendi'nin Meclisteki Faaliyetleri

Birinci dönem Niğde milletvekilleri içerisinde mecliste en aktif kişinin Mustafa Efendi olduğu söylenebilir. 7 kanun ve 4 kanun teklifi üzerine konuşma ve takrirleri vardır. Tetkik ve Adliye encümenlerine üye seçilmiştir.³⁹

Mustafa Hilmi Bey, Niğde ve çevresini yakından ilgilendiren konularda söz alarak fikirlerini beyan etmiştir. Nevşehir'de bir liva mahkemesi kurulmasıyla ilgili kanun görüşmelerinde Nevşehir'in ve kazalarının Niğde'ye 30 saat mesafede olmasından dolayı halkın özellikle kış günlerinde Niğde'ye mahkemeye gitmesinin çok zor olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Niğde mahkemelerinin çok yoğun olduğunu ve hapisanede çok fazla tutuklu bulunduğunu belirterek Nevşehir'e ağır ceza mahkemesi kurulmasını zaruri görmüştür.⁴⁰

Mustafa Hilmi Efendi Kayseri Mebusu Atif Bey'in Yahyalı nahiyesinin, Develi kazasına bağlanması yönündeki teklifi sırasında yaptığı konuşmayla Yahyalı'nın Kayseri'ye çok uzak olması ve ekonomik açıdan Niğde'ye bağlı olması gerektiğini belirterek söz konusu bağlanmaya karşı olduğunu söylemiştir. Niğde milletvekillerinin konuşmalarının da etkisiyle Meclis Yahyalı'nın Kayseri'ye bağlanması yönündeki teklifi reddetmiştir.⁴¹

1.6. Mustafa Vehbi Bey (Mustafa Vehbi Çorakçı)

Vehbi Bey 1876 Aksaray doğumlu olup babası Hacı Hasan Bey'dir. Rüstiye mezunu olan Vehbi Bey'in mesleği tüccarlıktır. I. TBMM'de Niğde; II. TBMM'de Aksaray milletvekilliği yapmıştır. I. Dönem TBMM'ye Niğde'den milletvekili seçilerek 28 Nisan 1920'de Meclise katıldı. Mecliste Malî Kanunlar ve Bütçe Komisyonlarında görev almıştır. Milli mücadeleye büyük hizmetleri geçen Vehbi Bey, Atatürk ve İnönü'nün tevecühlerini kazanmıştır. Milli Mücadele sonrasında iktisadi alanlarda çalışmalar yürütmüştür. İstanbul'da Şark Değirmenleri, İzmir'de İzmir Mezbahaları, Aksaray'da Azmi Milli ve Halk İktisat Bankası, Bursa'da Ticari ve Sinaî Türk Anonim Şirketlerini kurmuş ve yönetim kurulu başkanlıklarını yürütmüştür.⁴² Evli ve 5 çocuk sahibi olan Vehbi Bey 1 Şubat 1932'de İstanbul'da vefat etmiştir.⁴³

1.6.1. Mustafa Vehbi Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

Mustafa Vehbi Bey TBMM'de genelde ekonomiyle ilgili meselelerde ve bütçe görüşmelerinde söz almıştır. Vehbi Bey'in 2 kanun teklifi, 3 önergesi ve 8 konuda yaptığı konuşmaları vardır. Niğde Mebusu Vehbi Bey ve arkadaşlarının yoğun çabaları neticesinde Aksaray kazasının liva haline getirilmesine dair kanun teklifi TBMM tarafından kabul edilerek Aksaray Niğde'den ayrılmış ve müstakil bir liva haline getirilmiştir.⁴⁴

2. İkinci Dönem TBMM'de Niğde Milletvekilleri ve Faaliyetleri

Milli Mücadele sürecinde ulusal bağımsızlığı gerçekleştiren Birinci Dönem TBMM'nin yıprandığı için yenilenmesi gerektiğinin birçok kişi tarafından düşünüldüğü bir ortamda Mustafa Kemal Paşa da 1923 yılı başındaki yurt gezilerinde meclisin yenilenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

³⁸ Fahri Çoker, *age.*, s.813

³⁹ Selma Çamur, *age.*, s.63-78

⁴⁰ TBMM Z.C. 1. Dönem, 7.Cilt, 121. Birleşim, s.19-20

⁴¹ TBMM Z.C. 1. Dönem, 12.Cilt, 72. Birleşim, s.165-166

⁴² TBMM Arşivi, Sicil Dosyası No:363

⁴³ Muhammed Gül, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Aksaray'ın Önemli Mütteşebbisi: Vehbi (Çorakçı) Bey'in Hayatı, Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri", *Tarihin Peşinde Dergisi*, Sayı:6, (2011), s.139

⁴⁴ Selma Çamur, *age.*, s.88-89

Mustafa Kemal yeni Türk Devleti'ne şekil verecek olan önemli anayasal değişikliklerin bu mecliste yapılamayacağını düşünmekteydi.⁴⁵

1920-1923 yılları arasında faaliyet gösteren ve yeni Türk Devleti'nin şekillenmesi yolunda önemli inkılaplara imza atan Birinci Mecliste 1 Nisan 1923'te yapılan görüşmelerden sonra oy birliği ile seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir. Meclis son oturumunu 16 Nisan 1923'te yaparak görevini tamamlamıştır.

1923 seçimleri iki dereceli olarak haziran-temmuz aylarında gerçekleştirildi. Bu seçimlere siyasi partilerle değil, Müdafaa-i Hukuk Grubu ile gidilmiştir.⁴⁶ Mustafa Kemal, 1923 seçimlerinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adaylarının kazanması adına önemli çalışmalar yapmıştır. Gümüşhane dışında hemen her yerde seçimleri Müdafaa-i Hukuk adayları kazandılar. Seçimleri kazanan tek bağımsız aday Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey olmuştur.⁴⁷ Birinci Meclis üyelerinden 125'i İkinci Meclise de seçilmiştir. Bu 125 kişiden 114'ü birinci grup üyesi milletvekillerinden oluşmaktadır.

287 milletvekilinden oluşan II. Dönem TBMM'nin 2 Ağustos 1923 günü açılması gerekiyorsa da çoğunluk sağlanmadığı için ilk toplantı 11 Ağustos 1923'te yapılmıştır. En yaşlı üye olan Abdurrahman Şeref Bey'in konuşmasıyla başlayan meclis çalışmalarında Şeref Bey İkinci Meclisin ülkenin refah ve mutluluğu için kanunlar yapacağını, devlet düzenini sağlayacağını ve savaş sırasında harap olan vatanın yeniden inşasına çalışacağını dile getirmiştir.⁴⁸

Ankara'dan milletvekili seçilen Mustafa Kemal II. TBMM'de de meclis başkanı seçmiştir. Lozan Antlaşması'nın onaylanması, Cumhuriyet'in ilanı, halifeliğin kaldırılması ve 1924 Anayasası'nın kabulü gibi siyasi inkılapların yanında sosyal, ekonomik, kültürel ve hukuki inkılaplar gerçekleştiren II. Meclis 1 Kasım 1927 tarihine kadar çalışmalarını yürütmüştür.⁴⁹

İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi için Niğde'den 4 milletvekili seçilmiştir. Bunlar Ebu Bekir Hazım Bey (Ebubekir Hazım Tepeyran), Galip Bey (Ali Galip Yenen), Halit Bey (Halit Mengi), Mehmet Ata Bey'dir (Mehmet Ata Atay).

2.1. Ebu Bekir Hazım Bey (Ebubekir Hazım Tepeyran)

1863 yılında Niğde'de doğan Hazım Bey'in Babası Hasan Efendi'dir. Niğde'de Rüşdiye tahsilini tamamladıktan sonra Konya'da medrese eğitimi gördü. Arap ve Acem edebiyatı eğitimi de alan Hazım Bey Fransızca bilmektedir. Değişik idari görevlerden sonra Dedeoğaç Mutasarrıflığı, Şuray-ı Devlet Azalığı, Musul, Manastır, Bağdat, Sivas, Ankara, Hicaz, Beyrut, Bursa ve Trabzon Valiliği, İstanbul Şehreminliği, Şuray-ı Devlet, Mülkiye ve Maarif Dairesi Riyaseti görevlerinde bulunmuştur.⁵⁰ Mütareke Dönemi'nde kurulan Salih Paşa hükümetlerinde iki defa da Dâhiliye Nazırı olarak görev almıştır. Nazırlığı sırasında Kuvâ-yi Milliye yanlısı olmak suçlamasıyla 24 Mayıs 1920'de tutuklanmıştır. 18 Kasım 1920'de 9 ay kaldığı Sultanahmet Hapishanesi'nden tahliye edildikten sonra Milli Mücadele'ye katılmış ve Sivas Valiliği'ne atanmıştır.⁵¹ Emekli olduktan sonra ise II. TBMM döneminde milletvekili seçilmiştir. Milletvekilliği mazbatası 12

⁴⁵ Ahmet Demirel, *age.*, s.487-490

⁴⁶ Dursun Ali Akbulut, II. Dönem TBMM ve Cumhuriyet'in İlanı, *Türkler*, Cilt 16, s.620-621

⁴⁷ Dursun Gök, *İkinci Büyük Millet Meclisi ve Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1991, s.7-8

⁴⁸ Salih Singil, *İkinci Dönem Tokat Milletvekilleri ve Meclisteki Faaliyetleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2010, s.19

⁴⁹ Dursun Gök, *age.*, s.8-13

⁵⁰ *TBMM Arşivi*, Sicil Dosyası No:595

⁵¹ *Milli Mücadele'de Niğde*, s.66

Ağustos 1923'te TBMM'de onaylanmıştır.⁵² VI. ve VII. dönemlerde de Niğde milletvekilliği yapan Hazım Bey 5 Haziran 1947'de vefat etmiştir.⁵³

2.1.1. Ebu Bekir Hazım Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

Hazım Bey'in; bakanlık, valilik ve belediye başkanlığı yapmış birisi olarak II. Dönem TBMM çalışmalarına çok aktif olarak katıldığı görülmektedir. Değişik kanun teklifi görüşmelerinde 16 defa söz alarak konuşma yapmıştır. Farklı vekâletlere 5 defa şifahi sual yönelten Hazım Bey TBMM'ye bir teklif ve bir de önerge sunmuştur.

Ebubekir Hazım Bey yol bedeli parası kanunu için yapılan görüşmelerde yol parası için alınan vergilerin başka kalemlerde harcandığını belirterek yol meselesinin çok önemli olduğunu ve ihmal edilemeyeceğini dile getirmiştir. Hatta yolların bir an önce tamamlanması için farklı çalışmalar yapılması gerektiğini de belirtmiştir.⁵⁴ Hazım Bey 1924 yılı Hariciye Vekâleti Bütçesi görüşmelerinde de Batum Limanı'nın Türk tüccarlara kullanılmadığının belirtilmesi üzerine çözüm olarak da Hopa'dan Gürcistan'a yol yapılmasını önermiştir.⁵⁵

Niğde Mebusu Ebubekir Hazım Bey'in, İstiklal Savaşı yıllarında yazdıklarıyla millete büyük ümit aşılayan ve milli hisleri artıran büyük şair Abdülhak Hâmid Bey'e yeterli miktarda maaş bağlanması yönündeki teklifi Meclis tarafından olumlu bulunarak değerlendirilmesi için Başvekâlete gönderilmiştir.⁵⁶

Ebubekir Hazım Bey, Mütareke Dönemi'nde vatan için yapılan işlerin suç sayılmaması ile ilgili af kanunu görüşmelerinde 23 Nisan 1920 tarihinden itibaren millî hükümetin kurulması ve halktan herhangi bir kimsenin yardım adı altında para toplayamayacağını hükümet tarafından ilan edilmesinden sonra yapılanların suç sayılması gerektiğini dile getirmiştir.⁵⁷

Dâhiliye Nizamnamesi görüşmeleri sırasında Ebubekir Hazım Bey Maliye Vekâletinin, memur maaşlarıyla ilgili müracaatına adeta küçümsercesine iki aydır cevap vermemesinden dolayı bu meselenin de Dâhiliye Nizamnamesi görüşmeleri sırasında gündeme alınmasını istemişse de meclis başkanı bu teklifi kabul etmemiştir.⁵⁸

Hazım Bey vapurla seyahat eden memurların Seyr-i Sefain vapurları yerine yabancı bir vapura binmek zorunda kalırsa ödeneğinin Seyr-i Sefain vapurlarına binmiş gibi verilmesinin sebebini maliye bakanının açıklaması için bir soru önergesi vermiştir.⁵⁹ Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey ise bu uygulamanın Divan-ı Muhasebat'ın bir içtihadı olduğunu fakat memurların Seyrisefain vapuru bulamayıp görevli olarak bulunduğu yerde fazladan kalmasının vapur parasından fazla maliyet oluşturacağı için Hazım Bey'in bu uyarısının dikkate alınacağını belirtmiştir.⁶⁰

Niğde Mebusu Ebubekir Hazım Bey'in; İstanbul'daki su, elektrik, telefon, tramvay şirketlerine dair soru önergesi⁶¹ gündeme alındığında Hazım Bey mecliste olmadığı için ileri bir tarihe ertelenmiştir.⁶²

⁵² TBMM Arşivi, Sicil Dosyası No:595

⁵³ Erdem Özer, **Dördüncü Dönem Niğde Tokat Milletvekilleri ve Meclisteki Faaliyetleri** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi, s.42

⁵⁴ TBMM Z.C. 2. Dönem, 2.Cilt, 21. Birleşim, s.211

⁵⁵ TBMM Z.C. 2. Dönem, 7.Cilt, 16. Birleşim, s.743

⁵⁶ TBMM Z.C. 2. Dönem, 3.Cilt, 48. Birleşim, s.213-214

⁵⁷ TBMM Z.C. 2. Dönem, 3.Cilt, 49. Birleşim, s.280

⁵⁸ TBMM Z.C. 2. Dönem, 4.Cilt, 63. Birleşim, s.91

⁵⁹ TBMM Z.C. 2. Dönem, 2.Cilt, 22. Birleşim, s.218

⁶⁰ TBMM Z.C. 2. Dönem, 4.Cilt, 65. Birleşim, s.131-132

⁶¹ TBMM Z.C. 2. Dönem, 3.Cilt, 50. Birleşim, s.289

⁶² TBMM Z.C. 2. Dönem, 4.Cilt, 74. Birleşim, s.457

1924 yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu görüşmelerinde de söz alan Ebubekir Hazım Bey İstanbul gümrüklerinde inanılmayacak derecede suiistimaller olduğunu, basında ve kamuoyunda ipekli kumaşların pamuklu diye gümrüklerden geçirildiği söylentilerinin dolaştığını belirterek bunun için tahkikat yapıp yapılmadığına dair bir soru önergesi vermiştir. Soruyu yanıtlamak için söz alan Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey söylentileri araştırmak için müfettiş görevlendirildiğini ve soruşturma tamamlanınca gerekli açıklamaların yapılacağını belirtmiştir.⁶³

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile ilgili tekliflerin görüşülmesinde söz alan Ebubekir Hazım Bey, yapılacak anayasanın bazı maddelerinin kısa bir süre sonra değiştirilmemesi için iyi düşünülüp hazırlanması gerektiğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın olmadığı dönemler de düşünülerek Cumhurbaşkanının 7 yıllığına değil 4 yıllığına seçilmesi ve yetkilerinin fazla olmaması gerektiğini dile getirmiştir.⁶⁴

Hazım Bey halkı doğrudan ilgilendiren meselelerle de yakından ilgilenmiş ve tuz fiyatlarının 3 kuruştan 4 kuruşa çıkarılmasına karşı olduğunu beyan etmiştir. Özellikle tuz fiyatlarının artırılmasına hayvancılıkla uğraşan köylüleri olumsuz etkileyeceğini düşündüğünden dolayı, karşı çıkmıştır.⁶⁵

Çiftçilere yapılacak yardımlarla ilgi kanun görüşmelerinde söz alan Ebubekir Hazım Bey, köylerdeki arazilerin çoğunun boş olduğunu, köylülerin tarlalarını sürmek için hayvanlarının ve tohumluğunun olmadığını ve yardımın sadece harp gören yerlerde değil ihtiyacı olan her yere verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Hazım Bey'e göre köylülere verilecek yardımın ziraat mevsimi geçmeden bir an önce verilmesi ve yardım miktarının da mümkün olduğunca fazla tutulması gerekmektedir. Çünkü üretimin artması, devletin alacağı verginin de artması anlamına gelmekteydi.⁶⁶

TBMM'de Kars, Ardahan ve Artvin'in uzun bir süre Rus egemenliğinde kalması ve azınlıkların da göç etmesi sonrasında bölgedeki arazilerin durumu ile ilgili kanun teklifi sırasında TBMM tarafından elviye-i selaseye inceleme yapması için gönderilen Hazım Bey'in ileri sürdüğü bölgedeki arazilerin hazineye ait olduğuna dair açıklamaları bölge milletvekilleri tarafından kabul görmemiştir. Tartışmalar sonunda bölgedeki arazilerin tapu kayıtlarının kullananlar üzerine yapılmasına dair kanun kabul edilmiştir.⁶⁷

Antalya Milletvekili Ahmet Saki Bey ve arkadaşlarının "Umum Memurin Kanunu" teklifi münasebetiyle söz alan Hazım Bey, "Bu kanun, memleket için çok ihtiyaç olan ve asırlardan beri ihmal edilmiş bir kanundur. Bu kanun sayesinde memurların ıslahı ve sayıları tam olarak tespit edilecektir." ifadelerini kullanmıştır.⁶⁸ Ebubekir Hazım Bey Mücadele-i Milliyeye iştirak etmeyen ve milli hudut haricinde kalan memurini mülkiye haklarında yapılacak muameleye dair kanun lâyihası münasebetiyle yaptığı konuşmasında ise bu tür memurların durumunun özel heyetlere bırakılmasını teklif etmiştir.⁶⁹

Hazım Bey vilayetlerin idari yetkilerini düzenleyen ve merkezi birtakım yetkileri valiliklere bırakan vilayet kanunnamesini savunarak vilayetlerde görevli maliye memurlarının bakanlıkça atanmasına karşı çıkmış ve bunun Anayasaya da aykırı olduğunu ifade ederek bazı

⁶³TBMM Z.C. 2. Dönem, 7.Cilt, 4. Birleşim, s.101

⁶⁴TBMM Z.C. 2. Dönem, 8.Cilt, 24. Birleşim, s.106

⁶⁵TBMM Z.C. 2. Dönem, 8.Cilt, 32. Birleşim, s.425

⁶⁶TBMM Z.C. 2. Dönem, 2.Cilt, 18. Birleşim, s.97

⁶⁷TBMM Z.C. 2. Dönem, 8.Cilt, 34. Birleşim, s.526-528

⁶⁸TBMM Z.C. 2. Dönem, 10.Cilt, 15. Birleşim, s.440

⁶⁹TBMM Z.C. 2. Dönem, 11.Cilt, 27. Birleşim, s.272

milletvekilleriyle birlikte maddenin encüme havale edilmesini teklif etmişse de teklifi kabul edilmemiştir.⁷⁰

Niğde Mebusu Ebubekir Hazım Bey'in, 3 Mart 1924 tarihli kanunun, Türkiye Cumhuriyeti haricine çıkarılan Osmanlı hanedanının sahip olduğu gayrimenkullerin tasfiyesi hakkındaki 7. maddesinin düzeltilmesine dair bir teklifi olmuştur.⁷¹ Hazım Bey emlak piyasasının düşük olmasından dolayı hanedan üyelerinin sahip olduğu gayrimenkullerin bir yıl içinde elden çıkarılması maddesinin değiştirilmesini istemiştir. Konuyla ilgili konuşmasında hanedana damat olmuş fakat uzun süre önce eşi ölmüş olan kişilerin mallarının ise bu grupta değerlendirilmemesini istemiştir. Hazım Beyefendi'nin kanun teklifi hilâfetin kaldırılmasına ve hanedanın Türkiye Cumhuriyeti haricine çıkarılmasına dair olan 3 Mart 1924 tarihli kanunun 7. maddesinin bir fıkrasının tadilini gerektirdiği için kabul edilmeyerek Dâhiliye ve Adliye Encümenlerine havale edilmiştir⁷²

Niğde Mebusu Ebubekir Hazım Bey Niğde'nin sorunlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Ulukışla'da iskân olunan muhacirlerin sağlık şartlarıyla ilgili yerel ve ulusal basında çıkan "açlık ve sefaletten, tabip ve ilâç bulunmamasından dolayı her gün on nüfusun vefat etmekte olduğu" iddialarını 22 Aralık 1924'te meclise taşımıştır.⁷³ Hazım Beyin gündeme getirdiği iddiaları araştıran Dâhiliye Vekili Recep Bey durumun incelendiğini ve birçok kaza gibi Ulukışla'da da hükümet tabibi olmadığını fakat sıhhiye memurunun muhacirlerle yakından ilgilendiğini söylemiştir. Ayrıca Hilal-i Ahmer vasıtasıyla gerekli yardımların bölgeye gönderildiğini ve bölgede mevsim hastalığı olan sıtmadan başka bir hastalığın olmadığını belirtmiştir.⁷⁴ Tekrar söz alan Hazım Bey ise meseleyle ilgilenmesinden dolayı Recep Bey'e teşekkürlerini iletmiştir.

2.2. Galip Bey (Ali Galip Yenen)

Ali Galip Bey 1877 yılında Bursa'da doğmuştur. Babası Mustafa İffet Bey, annesi Zehra Hanım'dır. 17 Ağustos 1896 tarihinde Mekteb-i Harbiye'den mezun oldu. İlk görev yeri olarak 3.Ordu Nizamiye Alayı 17. Tabur 3. Bölük'e tayin edildi. Galip Bey Jandarma teşkilatında değişik görevlerde bulunduktan sonra 24 Nisan 1919'da Umum Jandarma Kumandanlığı Muavinliğine tayin edildi. İzmir Jandarma Mıntika müfettişliği görevinden sonra ise 17 Haziran 1920'de tekrar Umum Jandarma Kumandanlığı Muavinliğine atandı. 1920'de Emniyet-i Umumiye ve Eskişehir Mutasarrıflığı vekaleti görevlerinde de bulunmuştur. 31 Mayıs 1921'de Umum Jandarma Kumandanlığına atanarak 1 Ağustos 1921'de Miralaylığa terfi ettirildi. Jandarma Genel Komutanlığı görevi sırasında 16 Temmuz 1923'te Niğde milletvekili seçilen Galip Bey'in mazbatasını 11 Ağustos 1923'te onaylandı.⁷⁵ Niğde'den III. ve IV. dönemlerde de milletvekili seçilen Ali Galip Yenen, 18 Temmuz 1927'de emekliye ayrıldı ve 7 Mayıs 1948'de öldü.⁷⁶

2.2.1. Galip Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

II. Dönem TBMM çalışmalarına aktif olarak katıldığı görülen Galip Bey mecliste değişik kanun teklifi görüşmeleri sırasında birisi gizli celsede olmak üzere 3 defa söz alarak konuşma yapmıştır. Hazım Bey ayrıca TBMM'ye 1 teklif ve 2 önerge sunmuştur.

Niğde Mebusu Galip Bey, 1924 yılı Jandarma Genel Komutanlığının bütçe görüşmelerinde eski bir Jandarma Genel Komutanı olarak jandarmanın yeniden düzenlenmesi ve

⁷⁰ TBMM Z.C. 2. Dönem, 24.Cilt, 83. Birleşim, s.54

⁷¹ TBMM Z.C. 2. Dönem, 11.Cilt, 27. Birleşim, s.245

⁷² TBMM Z.C. 2. Dönem, 12.Cilt, 32. Birleşim, s.7

⁷³ TBMM Z.C. 2. Dönem, 11.Cilt, 26. Birleşim, s.235

⁷⁴ TBMM Z.C. 2. Dönem, 11.Cilt, 28. Birleşim, s.286

⁷⁵ TBMM Arşivi, Sicil Dosyası No:596

⁷⁶ Milli Mücadele'de Niğde, s.68

ıslahı hakkında teklif sunarak⁷⁷ uzun bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında ülkede asayiş ve huzurun sağlanması adına önemli görev üstlenmiş olan jandarma komutanlığı için planlanan bütçeyi yetersiz görmüş; Jandarmalığın bir meslek olarak görülmesini ve komutanlar gibi askerlerin de bu işi meslek olarak ifa etmelerini ve böylece askerlerin tecrübelerinden yararlanılmasını teklif etmiştir. Tasarruf amacıyla vilayetlerdeki jandarma sayısının azaltılması ve yirmi dört vilâyetin polis teşkilâtının kapatılmasının özellikle de af kanunlarıyla birçok eşkıyanın hapisanelerden bırakıldığı bir ortamda önemli bir asayiş sorunu doğuracağını dile getirmiştir.

Jandarmanın asayişini sağlamaktan başka hapisanelerin güvenliği, adli ve mülki birçok görevlerinin de olduğunu belirten Galip Bey, personel sayısının azaltılmasını sakıncalı görmekteydi. Dâhiliye vekilliğinin bu endişelere çare amacıyla kuracağı seyyar jandarma müfrezeleriyle de asayişin tam olarak sağlanamayacağını düşünmektedir. Meclisteki yoğun tartışmalardan sonra Jandarma Genel Komutanlığının 1924 yılı bütçe planlamasında mevcut jandarma sayısının artırılması amacıyla komutanlığın bütçesinin 8.578. liradan 9.901 liraya çıkarılmasına karar verilmiştir.⁷⁸ Galip Bey uzun vadede ise jandarmalığın bir meslek haline getirilerek acemi erleri sürekli yetiştirmek yerine polis gibi maaşlı jandarma teşkilatına geçilmesini teklif etmiştir. Böylece daha az sayıda jandarma ile daha nitelikli görev ifa edileceğini düşünmektedir.⁷⁹

Niğde'deki sorunlarla da yakından ilgilenen Galip Bey, Niğde'de toplanmış olan ve beğenilmeyen buğdayın ihtiyaç sahibi insanlara dağıtılması ve Niğde vilâyeti Bor kazasının "Amen" köyünün mübadeleye tabi tutulmayarak mezkûr halka bırakılması teminatına dair öneriler vermiştir. Bu öneriler meclis tarafından gereğinin yapılması için Başvekâlete havale edilmiştir.⁸⁰

2.3. Halit Bey (Halit Mengi)

Halit Hami Bey 1884 yılında Niğde Bor'da doğmuştur. Babasının adı Hüsnü Efendi'dir. Bor kasabası Mekteb-i İbtidai ve mülkiyesinden mezun olan Halit Bey bir süre de Konya İdadisine devam etmiştir. Telgrafçılık tahsili alan Halit Bey 1899 senesinde Ermenek Nüfus Kâtibi olarak memurluk görevine başlamıştır. Bor Belediye Kâtipliği, Bozkır ve Ereğli Maliye Tahsilat Müfettişliği, Ereğli, Eğridir ve Beyşehir Mal Müdürlükleri görevlerinde bulunmuştur. Antalya Livası Vergi Memurluğu görevinden sonra İstinye, Şile, Aksaray ve Karaman Mal Müdürlüğü yaptı. Aksaray ve Bor Belediye başkanlığı görevlerinde de bulunan Halit Mengi daha sonraki dönemlerde memleketinde ticaretle uğraşmıştır.

Mondros Ateşkesi sonrasında Bor'da (Redd-i İlhak) cemiyetini kuran Mengi, Nevşehir ve Ürgüp'te de cemiyetin şubelerini açmıştır. Mustafa Kemal'in Amasya Genelgesindeki daveti üzerine Niğde delegesi olarak Mustafa Bey'le birlikte Sivas Kongresi'ne katılmıştır. Pozantı'da Fransızlara karşı oluşturulan Kuvâ-yi Milliye hareketlerine de katılarak milli mücadelenin her safhasında yer almıştır. Milli Mücadele sonrasında toplanan İzmir İktisat Kongresi'ne de Bor Murahhası olarak iştirak etmiştir. Bor Belediye Başkanlığı görevi sırasında milletvekili seçilen Halit Bey'in mazbatası II. TBMM tarafından 12 Ağustos 1923 tarihinde onaylanmıştır. Ekonomi alanında da uzman olan Halit Bey memleketi Bor'da elli bin liralık Çiftçi ve Tüccar bankasını kurmuştur.⁸¹

⁷⁷ TBMM Z.C. 2. Dönem, 2.Cilt, 26. Birleşim, s.287

⁷⁸ TBMM Z.C. 2. Dönem, 7.Cilt, 10. Birleşim, s.341-344

⁷⁹ TBMM Z.C. 2. Dönem, 14.Cilt, 60. Birleşim, s.170

⁸⁰ TBMM Z.C. 2. Dönem, 9.Cilt, 49. Birleşim, s.74

⁸¹ TBMM Arşivi, Sicil Dosyası No:597

2.3.1. Halit Bey’in Meclisteki Faaliyetleri

II. Dönem TBMM’de görüşülen kanun teklifleri sırasında fazla söz almadığı görülen Halit Bey TBMM’ye 4 önerge ve 3 teklif sunmuştur.

Niğde Mebusu Halit Hami Beyin “İtfayı Cürüm Kanunu”⁸² ve “Kuvve-i Elektrikiye Kanunu”⁸³ isimli kanun teklifleri encümene havale edilmiştir. Bor kazasının Ortaköy köyünün nahiye yapılması⁸⁴ ve burada bir mektep açılması⁸⁵ yönündeki teklifi ile Bor kasabasında müteşekkil Zürra ve Tüccar Bankasına Ziraat Bankasının yardım etmesi yönündeki istekleri ise Başvekâlete havale edilmiştir.⁸⁶

2.4. Mehmet Ata Bey (Mehmet Ata Atay)

Birinci Mecliste de milletvekili olduğu için biyografisi ilgili bölümde verilmiştir.

2.4.1. Mehmet Ata Bey’in Meclisteki Faaliyetleri

Ata Bey daha önce mebusluk ve Dâhiliye Vekilliği yapmanın da verdiği tecrübe ile II. Dönem TBMM çalışmalarına katılan Niğde milletvekilleri içerisinde en aktif çalışan kişi olmuştur. Ata Bey’in mecliste değişik kanun teklifi görüşmelerinde 11 defa söz aldığı ve TBMM’ye de 2 önerge sunduğu görülmektedir.

Niğde Mebusu Ata Bey, Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi ve Sivas Mebusu Rahmi Bey’le birlikte idari mekteplerinin özel durumlarının kaldırılarak Maarif Vekâleti bütçesine dâhil edilmesine dair 27 Eylül 1923 tarihli bir önerge vermiştir. Maarif Vekâletinin altı aylık Avans Kanunuyla istediği tahsisatın yalnız liva merkezlerindeki yirmi sekiz idadinin masrafları için olmasına itiraz etmiştir. Ata Bey kazalardaki idadilerin bu kanunun dışında bırakılmasını uygun görmeyerek arkadaşlarıyla birlikte verdiği önerge ile kazalardaki idadilerin de ek bütçeden finanse edilmesinin kararlaştırılmasını sağlamıştır.⁸⁷

“Nakli Vasıtalarının Tedariki” kanununun 50. Maddesine dayanılarak ülkede bulunan nakil vasıtalarının kontrol edilebilmesi amacıyla vasıtasını bildirmeyenlere yönelik ceza uygulanması mecliste tartışmalara neden olmuştur. Dâhiliye Encümeninin ceza teklifi ağır bulunmuştur. Tartışmalarda söz alan Ata Bey encümenin nakliye vasıtalarının tespiti ve el değiştirmesi işlemlerinin takibinin yapılmasını hükümetin vazifesi olarak gördüğünü dile getirmiştir. Ata Bey, kanuna göre takip görevi muhtarlıklara veriliyorsa da bazı muhtarların okuryazar olmaması nedeniyle beyannamelerin tam doldurulamayacağını düşünmektedir. Yapılan itirazların da etkisiyle Encümen, vasıtaların satış yoluyla el değiştirmesini bir ay içinde bildirmemenin cezasının 5 lira olmasını uygun görmüştür. Bazı milletvekilleri seferberlik döneminde ne yapılacağını gündeme getirince Ata Bey mebuslara seferberlik kanununun zaten sert olduğunu ve hükümete geniş yetkiler verdiğini belirterek bunun sorun olmayacağını dile getirmiştir.⁸⁸

İdare-i Hususiye ve Şehremanetleri Sıhhiye memurlarının nasıp ve azil, tebdil ve terfilerinin ciheti aidiyetleri hakkındaki kanun münasebetiyle söz alan Ata Bey, illerde bulunan memurların atamalarında valilere daha fazla yetki verilmesi gerektiğini düşünmektedir.⁸⁹ Fakat

⁸² TBMM Z.C. 2. Dönem, 19.Cilt, 14. Birleşim, s.212

⁸³ TBMM Z.C. 2. Dönem, 17.Cilt, 95. Birleşim, s.109

⁸⁴ TBMM Z.C. 2. Dönem, 10.Cilt, 9. Birleşim, s.312

⁸⁵ TBMM Z.C. 2. Dönem, 10.Cilt, 13. Birleşim, s.397

⁸⁶ TBMM Z.C. 2. Dönem, 16.Cilt, 85. Birleşim, s.129

⁸⁷ TBMM Z.C. 2. Dönem, 2.Cilt, 27. Birleşim, s.337-338

⁸⁸ TBMM Z.C. 2. Dönem, 25.Cilt, 110. Birleşim, s.656-663

⁸⁹ TBMM Z.C. 2. Dönem, 23.Cilt, 80. Birleşim, s.431

encümen Maarif ve Nafia'ya ait vazifelerin valilerden alındığı gibi Sıhhiye'ye ait vazifelerin de valilerden alınması yönünde karar almıştır.⁹⁰

İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu'nun bazı maddeleriyle ilgili mazbata nedeniyle söz alan Dâhiliye Encümeni Reisi Ata Bey, vilayet kanunuyla ilgili olarak Meclis-i Mebusan döneminden gelen bazı maddelerin değiştirilmesine yönelik tekliflerin Dâhiliye Encümeni tarafından tetkik edildiğini ve bunların önceki dönemde kararname şeklinde düzenlendiği için bunların yine kararname olarak düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Encümenin bu teklifinden dolayı yönerge bugünkü cumhuriyet idaresine göre düzenlenmesi amacıyla hükümete gönderilmiştir.⁹¹

Ata Bey, Dâhiliye Encümeni Başkanı olduğu için Antalya Mebusu Ahmet Saki Bey ve arkadaşlarının Umum Memurin Kanunu görüşmelerinde sıkça söz almış ve itirazları değerlendirmiştir. Memurlarla ilgili atama, soruşturma, mesai saatleri, valilerin yetkileri, vilayet inzibat komisyonu, mahkemeler, kalem-i mahsus müdürlerinin konumu, istifa, mecburi hizmet ve emeklilik gibi konularla ilgili kanun maddeleri görüşülürken açıklamalarda bulunmuştur. Ata Bey encümen başkanı olarak bazı maddelerle ilgili itirazları haklı bularak bu maddelerin tekrar encümende görüşülmesini kabul etmiştir.⁹² Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı ve Urfa Milletvekili Refet Bey'in verdikleri Dâhiliye Nezaretinin valiler üzerindeki tasarruf hakkını kısıtlayacak önerileri ise uygun bulmadığını dile getirmiştir.⁹³

Mahkemelerin teşkilatlandırılması ile Sulh ve Ceza Mahkemesi hâkimleri hakkındaki yargılamalarla ilgili bazı maddelerinin düzenlenmesine dair kanun münasebetiyle söz alan Ata Bey, düzenlemenin 8. maddesinin geçen yıl da gündem olduğunu belirtmiştir. "Adli zabıta vazifesini yerine getirenlerin işlediği suçlardan dolayı doğrudan doğruya savcılar tarafından takibat yapılır." şeklindeki bu maddenin daha önce polis ve jandarmanın adliye vekâletine bağlanması teklifine benzediğini ifade eden Ata Bey, bu durumun zabıta işlerinin yürütülmesinde karışıklığa ve sıkıntılara yol açabileceğini düşündüğünden maddenin reddini istemiştir. Fakat bizzat Adliye Vekili Mahmut Esat Bey söz alarak bu maddenin o teklifle ilgili olmadığını ve ona tesiri olmadığını belirtmiştir.⁹⁴

Karesi Mebusu Mehmet Vehbi Bey'in; 31 Aralık 1921 tarihli Memurin Muhakematı hakkındaki kanun maddelerinin tadiline dair teklifi münasebetiyle söz alan Ata Bey, yapılması teklif edilen değişikliklerle ilgili çekincelerini dile getirmiştir.⁹⁵

Burdur Mebusu Hüseyin Baki Bey'in; Belediye Kanununun bazı maddelerinin yorumlanmasıyla ilgili önergesi doğrultusunda söz alan Atabey yedek encümenlerin de görevinin dört yıl boyunca geçerli olduğunu ve gerektiğinde asıl encümen olarak görev yapabileceğini dile getirmiş ve bu teklif meclis tarafından kabul edilmiştir.⁹⁶

Ata Bey'in mecliste yaptığı konuşmalar dikkate alındığında idari ve adli meselerde ciddi bir birikimin olduğu görülmektedir. Kanun görüşmelerinde de bu birikimin mecliste etkili olduğu ve Ata Bey'in konuşmalarının dikkate alındığı görülmektedir.

⁹⁰TBMM Z.C. 2. Dönem, 23.Cilt, 80. Birleşim, s.430-431

⁹¹TBMM Z.C. 2. Dönem, 23.Cilt, 73. Birleşim, s.248-249

⁹²TBMM Z.C. 2. Dönem, 23.Cilt, 72. Birleşim, s.219-261

⁹³TBMM Z.C. 2. Dönem, 23.Cilt, 27. Birleşim, s.185

⁹⁴TBMM Z.C. 2. Dönem, 18.Cilt, 109. Birleşim, s.495

⁹⁵TBMM Z.C. 2. Dönem, 18.Cilt, 102. Birleşim, s.36

⁹⁶TBMM Z.C. 2. Dönem, 17.Cilt, 100. Birleşim, s.258

Sonuç

Daha Birinci Dünya Savaşı devam ederken Türkiye ile ilgili planlar yapmaya başlayan İtilaf Devletleri Mondros Ateşkesi sonrasında Anadolu'yu işgale başlamış ve Misak-ı Milli'nin ilan edilmesinden sonra İstanbul'u işgal etmişlerdir. Türk milleti ise işgallere karşı sessiz kalmayacağını gerek Kuvâ-yi Milliye ve gerekse Mustafa Kemal ve arkadaşlarına verdiği destekle göstermiştir. Ulusal Egemenliğin ortaya çıkarılması ve ülkenin geleceği adına milletin karar vermesi için 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır.

Mondros Ateşkesi sonrasında yaşanan işgallere tepki gösteren ve Sivas Kongresi'ne delege gönderen Niğde halkı işgallere karşı sessiz kalan İstanbul hükümetine de cephe almaktan çekinmemiştir. İstanbul'un işgalinden sonra ise Ankara'da açılacak TBMM'ye mebus seçerek Mustafa Kemal'in yanında olduklarını göstermişlerdir. I. Dönem Niğde milletvekillerinin tamamı Meclis çalışmalarında Mustafa Kemal'i destekleyerek Birinci Grup içerisinde yer almışlardır.

Niğde milletvekilleri gerek Birinci Meclis gerekse İkinci Mecliste Mustafa Kemal'in yanında yer almışlar ve ülkenin geleceğini ilgilendiren önemli konularda fikirlerini açıkça beyan etmekten çekinmemişlerdir.

Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesini veren ve kurucu bir meclis hüviyetinde olan I. Meclis; ülkenin çağdaş normlarda yeniden şekillenmesi ve kalkındırılması yönünde Cumhuriyet'in ilanı, halifeliğin kaldırılması, 1924 Anayasası'nın yapılması gibi önemli adımlar atan II. Meclis milletvekilleri arasında yer alan Niğde Milletvekilleri ülkenin yaşadığı kritik günlerde üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmişlerdir.

Niğde milletvekilleri ülke genelini ilgilendiren meselelerin yanında Niğde halkının sorunlarını da meclise taşımışlardır. Ata Bey, Dâhiliye Vekilliği yapmasının da etkisiyle Niğde milletvekilleri arasında TBMM'de en dikkat çeken kişi olmuştur. Uzun yıllar valilik ve Mütareke Dönemi'nin ilk hükümetlerinde Dâhiliye Nazırlığı yapan Hazım Bey de II. TBMM'de yönetimle ilgili konularda aktif çalışmalar yürütmüştür. Aksaray ve Nevşehir kökenli milletvekilleri ise kendi bölgeleriyle ilgili sorunları gündeme getirmişler ve özellikle Aksaray milletvekili Vehbi Çorakçı Aksaray'ın müstakil vilayet olması için çok çaba sarf etmiştir.

Niğde milletvekillerinin II. TBMM'de; verdikleri kanun teklifleri, yaptıkları konuşmalar ve komisyonlarda aldıkları görevler gibi faaliyetleri dikkate alındığında önemli görevler ifa ettikleri söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, Dursun Ali, "II. Dönem TBMM ve Cumhuriyet'in İlanı", **Türkler**, Cilt: 16, Ankara, 2002.
- AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.II, Ankara, 1998.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.
- AYDIN, Mesut, Yeni Türk Devleti ve Misak-ı Milli, **Türkler**, Cilt: 16, Ankara, 2002.
- ÇAMUR, Selma (2009), **Birinci Dönem Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.
- DEMİREL, Ahmet, **Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup**, İstanbul, 2009.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

- DEMİREL, Ahmet, **İlk Meclisin Vekilleri**, İstanbul, 2010.
- GÖK, Dursun (1991), **İkinci Büyük Millet Meclisi ve Faaliyetleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- GÜL, Muhammed, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Aksaray’ın Önemli Müteşebbisi: Vehbi (Çorakçı) Bey’in Hayatı, Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri”, **Tarihin Peşinde Dergisi**, Sayı:6, (2011), s. 135-152.
- GÜNEŞ, İhsan, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, İstanbul,2009.
- KÜÇÜK, Mustafa, “Birinci TBMM’nin Açılışı ve Anlamı”, **Türkler**, Cilt: 16, Ankara, 2002.
- Milli Mücadele’de Niğde**, Editör: Mehmet Öncel Koç, Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009, Niğde.
- ÖZER, Erdem (2011), **Dördüncü Dönem Niğde Milletvekilleri ve Meclisteki Faaliyetleri**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- SAKİN, Serdar, **Uluslararası Bağımsızlık Projesi Misak-ı Milli ya da Büyük Güçlere Meydan Okuma**, Kayseri, 2010.
- SATILMIŞ, Ayşe Pınar (2002), **Birinci ve İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kayseri Milletvekilleri**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- SELÇUK, Mustafa, **Hedef Şehir İstanbul**, İstanbul, 2005.
- SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, C.1, İstanbul, 2010.
- SINGİL, Salih (2010), **İkinci Dönem Tokat Milletvekilleri ve Meclisteki Faaliyetleri**, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- TBMM Arşivi**, Sicil Dosyası No:358.
- TBMM Arşivi**, Sicil Dosyası No:359.
- TBMM Arşivi**, Sicil Dosyası No:360.
- TBMM Arşivi**, Sicil Dosyası No:361.
- TBMM Arşivi**, Sicil Dosyası No:362.
- TBMM Arşivi**, Sicil Dosyası No:363.
- TBMM Arşivi**, Sicil Dosyası No:595.
- TBMM Arşivi**, Sicil Dosyası No:595.
- TBMM Arşivi**, Sicil Dosyası No:596.
- TBMM Arşivi**, Sicil Dosyası No:597.
- TBMM Z.C. 1. Dönem.**
- TBMM Z.C. 2. Dönem.**